

Najaarstrek van de Waterrietzanger *Acrocephalus paludicola* op de Makkumer Zuidwaard in 1986-96

Autumn migration of the Aquatic Warbler *Acrocephalus paludicola* at the Makkumer Zuidwaard in 1986-96

KEES VAN EERDE

De Waterrietzanger is in Nederland doortrekker in zeer klein aantal. Ieder jaar worden op vaste plaatsen vogels waargenomen of gevangen. In dit artikel wordt een overzicht gegeven van het doortrekverloop op de Makkumer Zuidwaard aan de hand van ringvangsten in het najaar, en van de biometrie van de gevangen vogels. Tevens wordt ingegaan op de vraag waarom bij Makkum relatief veel Waterrietzangers worden gevangen.

Gebied en methode

De Makkumer Zuidwaard ligt ten zuidwesten van Makkum langs de Friese IJsselmeerkust. Een deel van de Zuidwaard bestaat uit agrarisch gebied. De zuidelijke punt, c. 45 ha, bestaat uit rietland dat verpacht wordt ten behoeve van de rietproductie. De Zuidwaard wordt door de Piamergeul gescheiden van de oostelijk ervan liggende Kooiwaard. Het buitendijkse riet langs het IJsselmeer en de Piamergeul wordt niet jaarlijks gemaaid. Het Riet *Phragmites australis* langs de geul is in de loop der jaren vermengd geraakt met Koninginnekruid *Eupatorium cannabinum*, Grote Brandnetel *Urtica dioica*, Gele Lis *Iris pseudacorus*, lisdodden *Typha* spp. en zeggensoorten *Carex* spp. Riet is echter nog steeds dominant en heeft in de (na-)zomer een hoogte van c. 2.5 m. In het centrale deel van het rietland is in de loop der jaren een wilgenbosje ontstaan, dat zich c. 200 m van open water bevindt. Het gebied is het gehele jaar gesloten voor publiek.

Door onze ringgroep worden vanaf begin jaren tachtig met behulp van mistnetten vogels gevangen in de Zuidwaard. Aanvankelijk werden de netten in de meest gunstige opstelling geplaatst. Vanaf 1986 werd de methode meer gestructureerd en werd gevangen met een vaste mistnetopstelling. Van april tot en met oktober wordt minimaal eenmaal per tien dagen gevangen. Gedurende de maanden juli en augustus wordt er één tot twee maal per week gevangen met 36 m mistnet (4x9) langs de Piamergeul en 144 m (16x9) rondom het wilgenbosje. De vangfrequentie in de maand augustus (de belangrijkste maand voor de Waterrietzanger) varieerde van twee tot negen keer per jaar. In 1987 werd niet gevangd. Van elke gevangen Waterrietzanger werden biometrische gegevens genoteerd: vleugellengte (maximaal gestrekt), staartlengte, gewicht en vanaf 1995 tarsuslengte en vetgraad.

Resultaten

De Waterrietzanger wordt jaarlijks gevangen in wisselende aantallen (tabel 1). In de periode 1986-96 werden 71 Waterrietzangers gevangd, waaronder één adulte. De overige vogels waren in hun eerste kalenderjaar. De twee topjaren (1986 en 1995) zorgden gezamenlijk voor 55% van het totale aantal. Ook de spreiding binnen een jaar wisselde sterk. Sommige jaren vertoonden een korte doortrekperiode, andere jaren een langere, onafhankelijk van het aantal passerende vogels. De vroegste vangdatum was 25 juli (1992) en de laat-

Tabel 1. Aantal vangsten van de Waterrietzanger in 1986-96 en de datum van de eerste en laatste vangst, gevolgd door de vangfrequentie (aantal vangdagen) in de periode van 15 juli tot 20 september. *Numbers of Aquatic Warblers ringed at Makkum in 1986-96 and the dates of first capture, followed by the number of catching days between 15 July and 20 September.*

jaar year	eerste vangst first capture	laatste vangst last capture	totaalvangst total caught	vangfrequentie <i>catching frequency</i>			
				15-31 jul	aug	1-19 sep	totaal
1986	30-7	21-8	17	3	5	4	12
1988	2-8	6-9	4	7	6	4	17
1989	4-9	-	1	4	2	4	10
1990	2-8	11-8	3	3	4	2	9
1991	3-8	21-8	5	4	6	3	13
1992	25-7	12-9	6	4	5	4	13
1993	2-8	14-8	2	3	8	3	14
1994	6-8	-	5	5	6	2	13
1995	29-7	18-9	22	3	9	1	13
1996	8-8	3-9	6	2	4	3	9
86-96	25-7	18-9	71	38	55	30	123

ste Waterrietzanger werd op 18 september (1995) geringd.

De hoofdmoot van de Waterrietzangers trok door in de eerste twee weken van augustus; voor en na deze periode werden minder vogels gevangen. In figuur 1 is echter een tweede (kleinere) piek te zien vanaf begin september. In de tussentijdse periode, van 23 augustus tot 3 september, zijn geen Waterrietzangers gevangen. De mediane vangdatum was 11 augustus en 80 procent van alle vangsten werd gedaan tussen 2 en 22 augustus.

In jaren dat Waterrietzangers in kleinere aantallen doortrokken werden ze hoofdzakelijk gevangen langs de Piamergeul. Wanneer er sprake was van grotere doortrek werden ze ook rondom het wilgenbosje gevangen. Over het algemeen bleek de soort een duidelijke voorkeur te hebben voor de overgangszone van water naar riet. Ongeveer 75% van de vangsten vond langs de geul plaats.

Van de 71 geringde vogels zijn er twee teruggemeld. Eén exemplaar werd op 11 augustus 1990 geringd en 20 dagen later in Finistère, Frankrijk, terug gevangen, op een afstand van 894 km. De andere vogel werd door ons geringd op 6 augustus 1994 en bijna een jaar later, op 26 juli 1995 terug gevangen nabij de Galenbecker See, Neubrandenburg, in voormalig Oost-Duitsland; mogelijk in of nabij het broedgebied.

De gemiddelde vleugellengte van de gevangen Waterrietzangers was 63 mm (sd=1.21; spreiding 60-65; N=71) (figuur 2). Te Makkum gevangen Rietzangers *Acrocephalus schoenobaenus* hadden gemiddeld een iets langere vleugel: 65 mm (sd=1.56; spreiding 61-69; N=1876). Waterrietzangers waren daarentegen gemiddeld zwaarder; 11.8 g (sd=0.99; spreiding 9.9-14.6; N=71), tegen 10.9 g voor de Rietzanger (sd=0.70; spreiding 9.0-20.0; N=1870). Er bestond vrijwel geen ver-

schil in gewicht tussen Waterrietzangers van de eerste groep en vogels die later doortrokken.

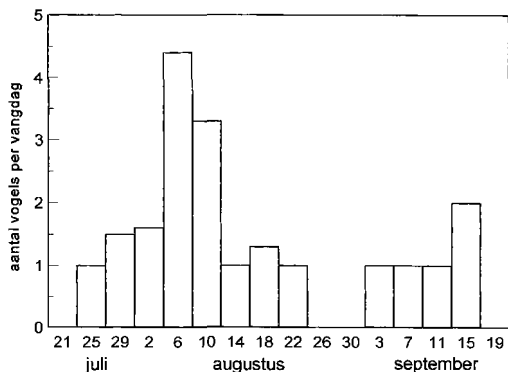
De mediane waarde van de vetgraad, die een indruk geeft over de conditie van de vogels, was 3 (N=14, schaal 0-5). In vergelijking met eerstejaars Rietzangers (mediane vetgraad 1, N=50) was dit opvallend hoger.

Discussie

Gebleken is dat de Waterrietzanger bij Makkum in twee pieken doortrekt (zie ook De By 1990). Dit beeld komt overeen met de twee pieken van het eerste en tweede legsel in de broedgebieden in NO-Polen (Dyrz & Zdunek 1993). De start van het eerste legsel vindt veelal synchroon plaats en er zijn weinig verliezen onder de broedsels. Veel jongen vliegen daardoor gelijktijdig uit. Minder synchroon vindt de start van het tweede legsel plaats, waaraan ook (veel) minder vogels deelnemen. Deze piek is kleiner en gespreid over een langere periode. Het gemiddelde interval tussen het eerste en tweede legsel bedraagt 41 dagen. Het interval tussen de twee pieken van de vangsten op de Zuidwaard bedraagt c. 28 dagen. Het is aannemelijk dat jongen uit tweede legsels de trek naar de overwinteringsgebieden sneller beginnen en op deze manier het interval met de eerste trek golf bekorten. Dit vermoeden kon tot dusver niet door terugmeldingen worden bevestigd.

De Makkumer Zuidwaard lijkt een vrij bijzondere positie in te nemen wat betreft het voorkomen van de Waterrietzanger tijdens de najaars-trek. Bekend is dat de soort ieder jaar in wisselende aantallen op een klein aantal vaste plaatsen wordt gezien of gevangen. De Westplaat bij Oostvoorne is een voorbeeld, evenals de zuidkust van Engeland en het westen van Vlaanderen en Frankrijk. De aantallen in deze landen zijn veel hoger dan in ons land: bijvoorbeeld 287 exemplaren in België in 1990 (W. Roggeman *in litt.*), 82 vogels in 1987 in Frankrijk en het jaarlijkse voorkomen van c. 50 exemplaren langs de Engelse zuidkust (waarnemingenrubrieken in diverse jaargangen van *Birding World*). Ook hier vond in 1987 en 1989 uitzonderlijke doortrek plaats.

Als verklaring voor het talrijke voorkomen van Waterrietzangers op de Zuidwaard lijkt een combinatie van geografische ligging en trekstrategie het meest aannemelijk. Andere factoren die in meer of mindere mate van invloed kunnen zijn, zijn voedselaanbod, de aanwezigheid van een speciaal geparfereerd biotoop en een verhoogde ringactiviteit. Er is geen gericht onderzoek gedaan naar het voedselaanbod, maar aangenomen wordt dat de Zuidwaard niet bijzonder voedselrijk is voor de soort: het ontbreken van eigen terugvangsten suggereert dat Waterrietzangers hier niet lang pleisteren om op te vetten. De verspreiding en talrijkheid van Waterrietzangers in Nederland lijken

Figuur 1. Gemiddeld aantal gevangen Waterrietzangers per vangdag te Makkum in 1986-96, weergegeven per vierdaagse periode. Mean number of Aquatic Warblers caught per trapping day at Makkum in 1986-96, given by four-day periods.

Waterrietzanger, AW-duinen Zandvoort, augustus 1997 (Arnaud B. van den Berg) *Aquatic Warbler* *Acrocephalus paludicola*

niet afhankelijk te zijn van de aanwezigheid van een specifiek biotoop, zoals tijdens de broedtijd. Het biotoop op de Zuidwaard verschilt niet veel van andere plaatsen langs het IJsselmeer, de randmeren of Flevoland (Tjeukemeer, Mokkebank, Zwarte Meer, Gooimeer en enkele plaatsen langs de Oostvaardersdijk). Ringers en ringgroepen die hier actief zijn vangen echter slechts sporadisch Waterrietzangers. In België wordt de soort in vrij open biezenvegetaties aangetroffen (W. Roggeman *in litt.*).

Afgaand op de verspreiding van ringvangsten en waarnemingen in Nederland lijkt het waarschijnlijk dat Waterrietzangers in een smalle baan Nederland passeren. Deze baan loopt - hypothetisch - in zuidwestelijke richting via het IJsselmeer, het zuidelijke deel van Noord-Holland, het kustgebied nabij de Maasvlakte en van daar via de kust naar West-Vlaanderen, waar nabij Zeebrugge en Veurne veel Waterrietzangers worden gevangen (de Schuyter & de Putter 1987). In het binnenland van België wordt de soort vrijwel niet gevangen. Een dergelijk smalle trekbaan zou het schaarse en incidentele voorkomen elders in Nederland kunnen verklaren.

Uit de terugmelding uit Frankrijk blijkt dat een gemiddelde dagelijkse afstand van 44.7 km werd afgelegd, wat een bevestiging is van een langzaam doortrekpatroon. Herroelen noemt twee Belgische terugmeldingen in Frankrijk met een gemiddeld afgelegde afstand van 59.4 en 84 km per dag. Een andere aanwijzing hiervoor zou het relatief hoge gewicht en vetgraad kunnen zijn, in vergelijking met de Rietzanger. De Engelse populatie van de laatst genoemde soort zou volgens Bibby & Green (1981) mogelijk enige tijd in NW-Frankrijk en Zuid-Engeland pleisteren op plaatsen waar veel rietluizen voorkomen voordat, flink opgevet, een grote sprong richting Afrika wordt gemaakt. Het lijkt er op dat beide soorten er een verschillende trekstrategie op na houden.

Dankwoord De volgende instanties en personen bedank ik voor het beschikbaar stellen van gegevens: VRS Mokkebank, J. Nap, C. J. Breek, C. Liebregts, J. de Jong (Joure) en W. Roggeman. It Fryske Gea verleende toestemming om op hun terrein te vangen. De mede-ring-groepleden van VRS Menork bedank ik voor de geleverde inspanning gedurende de afgelopen jaren, en Rob Bijlsma en Hans Schekkerman voor het becommentariëren van een eerdere versie van dit artikel.

Summary

The Makkumer Zuidwaard, on the Frisian coast of Lake IJsselmeer, is one of the few sites in The Netherlands where Aquatic Warblers regularly occur during autumn migration. In 123 trapping days in the period 1986-96 a total of 71 birds (of which only one adult) were caught in mist nets and ringed. Aquatic Warblers were caught between 25 July and 18 September, but most often during the first half of August. A smaller peak in early September was probably caused by arrival of young from second broods. Juveniles were on average heavier and showed more visible subcutaneous fat (11.8 g, median fat score 3) than juvenile Sedge Warblers *A. schoenobaenus* caught at the same site (10.9 g, fat score 1). Two birds were recovered so far, one from Finistère, France, and one from Neubrandenburg, Germany. The question why Aquatic Warblers are so often recorded at Makkum in comparison to other Dutch reedland sites, some of which have similar vegetation and are also regularly visited by bird ringers, is discussed. It is suggested that there is a narrow migratory corridor via the Frisian IJsselmeer coast towards the SW-Netherlands and NW-Belgium, where comparatively large numbers are recorded as well. Aquatic and Sedge Warblers seem to exhibit different migration strategies.

Literatuur

- BIBBY C. J. & GREEN R. E. 1981. Autumn migration strategies of Reed and Sedge Warblers. *Ornis Scand.* 12: 1-12.
- DE BY R. A. 1990. Migration of Aquatic Warbler in western Europe. *Dutch Birding* 12: 165-181.
- DYRCZ A. & ZDUNEK W. 1993. Breeding ecology of the Aquatic Warbler *Acrocephalus paludicola* on the Biebrza marshes, northeast Poland. *Ibis* 135: 181-189.
- HERROELEN P. 1991. Trek van Waterrietzanger in West-europa. *Dutch Birding* 13: 65-66.
- DE SCHUYTER T. & DE PUTTER G. 1987. Waterrietzangers (*Acrocephalus paludicola*) in de achterhaven te Zeebrugge-Dudzele in augustus 1987. *Mergus* 1: 203-209.

K. A. van Eerde, VRS Menork, Levimaat 13, 7991 EB Dwingeloo

Aanvaard voor opname 29 september 1998